

מדע ואמונה

ר' דוד הכהן - "הרב הנזיר" - ודרך לימודו

מרגלא בפומייהו דאינשי שמדע ואמונה הם תרתי דסתרי. המדע מקורו במוח, האמונה - בלב. המדע - קר, האמונה לטהט. המדע - רציונלי, האמונה - אמוציונלית. המדע - אובייקטיבי, האמונה - סובייקטיבית כביכול. המדע - אוניברסלי, האמונה - פרטיקולרית. המדע - פתוח לכאורה לכל דעה ולכל רעיון, האמונה - נעולה כאילו, מסתגרת, ורואה בכל דעה שונה כפירה וחילול קודש. איש המדע מתייחס בזלזול לאיש האמונה, וכן להיפך. הראשון - מתקדם כביכול, השני - לכאורה מיושן ואנכרוניסט. בצורה קוטבית זאת מעומתים בדרך כלל השנים, אשר לא יוכלו, בראיה שטחית, ללכת יחדיו. רבנו הרב דוד הכהן, ה"נזיר" זצ"ל, בעצם אישיותו ודרך לימודו פרך את כל התיזה האמורה. הוא היה איש מדע מובהק. חוקר דייקן, המדקדק בקפדנות וביקורתיות כל רעיון וכל אסמכתא. בודק כל דבר ממקורו הראשון. לא סמך לא על כלי שני ולא על דפוס שני. היה מקפיד לרכוש כל ספר במקורו הראשון, בשפתו המקורית ולא בתרגום. לשם כך שלט בשפות רבות ונעזר בבקיאים באותן שפות. היה מצוייד בכל התכונות והכלים המאפיינים חוקר מדעי מהשורה הראשונה. ועם זאת היה בעל לב חם, רגיש ומאמין נלהב. מיסטיקן. לא רק בקי מאין כמוהו בכל ספרות הקבלה אלא מקובל בהנהגתו ובאישיותו. חסיד, שקיבל על עצמו חומרות, סייגים ופרישות. יעידו על כך נזירותו, סיגופיו, צומותיו, תעניות הדיבור הרבות והממושכות שלו והסתגרותו בביתו שנים רבות. שני "הפכים" אלו שכנו באישיותו בו זמנית בהרמוניה מופלאה.

תלמיד מובהק היה למרן הרב קוק, ועורך ספריו. הקטע הבא, הלקוח מכתבי הרב קוק (עין אי"ה שבת פרק א ס"י פו), הולם את אישיותו של התלמיד:
"ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד". התורה נמשלה לשני שבילין: אחד

של אש ואחד של שלג, שצריך להלך באמצע כדאמרינן בירושלמי (חגיגה פ"ב ה"א). השכל הקר - החוקר לכל תכלית ואינו מעורר את הרגש להתפעלות והתרגשות, ובהגדלת הקרירות, מפאת הנטייה רק להתחכם, תוכל הקרירות לבטל כוח הזריזות ואזירות החיל הדרושה לכל מעשה טוב. על כן חוס הרגש צריך לחמם את הנטיות שצריכות בעיקרן להתנהל בשכל המעיין והצופה. כלל עבודת ד' היא מתבארת לחכמי לב בצפייה שכלית עמוקה וחודרת. האדם, באשר הוא אדם, הוא גופני וצריך אל הרגש לעוררהו לפעולות. השכל אמנם ינחהו, אבל כאשר מאפיסת פעולת הרגש יתנהלו הפעולות בעצלתיים, צריך שיתגבר בלב לחמם. וכן היה בפועל במקדש, שהיה סדר העבודה ומהלכם על הרצפה דווקא באופן שהיה עשוי להשפיע קור ולא חום, כלומר, השפעה שכלית מחשבתית. אמנם מן המוכן צריך לעולם שיהיה כוח הרגש לחזק הפעולות השכליות עצמן. על כן "מאחיזין את האור כמדורת בית המוקד".

ואכן פעמים רבות היה משמש במשל זה של שני שבילין, אחד של אש ואחד של שלג, ועל הצורך לשמור על האיזון ולהיזהר לא לנטות יתר על המידה לצד אחד.

בפתיחת כל "זמן" היה פותח במשפט:

גדולי ההלכה הם גדולי הפילוסופיה בישראל. הפילוסופיה אינה נטע זר ביהדות. היא צמחה מתוך אמונת ישראל. הפילוסופיה אינה סותרת את האמונה. יתרה מזאת, הן משלימות זו את זו. ואכן הדבר בא לידי ביטוי באישיותו.

גם שיטות לימודו והוראתו ביטאו את אישיותו המיוחדת. זכיתי ללמוד אצלו שבע שנים את "אמונות ודעות" לרס"ג ושלוש שנים את "אורות הקודש" למרן הרב קוק זצ"ל, רבו המובהק. שעות רבות היה מקדיש להכנת שיעוריו המדויקים והעשירים. את כל האסמכתאות עליהם היה מסתמך בשיעור היה מכין מראש. את ספרי המקור בהם היה משתמש הכין על אדן החלון שלמראשותיו, כשכל מקור מסומן בפתק. השיעור היה מתחיל בדיוק כשהאורלוגין היה מצלצל. היה נכנס מחדרו לחדר הספרים כשרעמת שיערו גולשת על כתפיו ומבעד למשקפיו העבותות סוקר בעיניו הטובות את ציבור התלמידים. היה סדר קבוע לשיבה. במעגל הפנימי ישבו התלמידים הוותיקים, במעגל החיצוני החדשים. לידו ישבו המקורבים יותר. ד"ר בראון המומחה לערבית, ר' נפתלי שטרן, בנו יבל"א הרב שאר ישוב כהן, ובקצה - אשתו, שהיתה אף היא למדנית ומשתתפת קבועה בשיעורים. כשהמקום היה צפוף או כאשר באו נשים נוספות לשיעור, היתה עוברת לחדר המבוא ומתיישבת עם האורחות. התלמיד הוותיק ביותר ישב במעגל הפנימי סמוך אליו. תפקידו היה לקרוא את הקטע הנלמד מתוך הספר. כשהתחלתי להשתתף

בשיעורים היה תלמיד זה הרב יהושע רוזן. לאחר עזיבתו שימשתי בתפקיד זה. רוב התלמידים החזיקו בידיהם את ההוצאה הקטנטנה של אמו"ד מהדורת צילום של הוצאת סלוצקי. הוא עצמו היה משתמש בשיעור במהדורת "שביל אמונה", והיה קורא בו מתוך זכוכית מגדלת שהייתה מונחת דרך קבע על שולחנו. אחד התלמידים הוותיקים כווד בעיון במהדורת קושטא - הדפוס הראשון של הספר. ד"ר בראון החזיק את המקור הערבי. יודע אנגלית בין התלמידים החזיק בהוצאה אנגלית, כמדומני של ד"ר רוזנבלט (בנו של החזן הידוע יוסליה רוזנבלט). מישהו אחר החזיק את הוצאת בן זאב, וייתכן שהיתה עוד הוצאה שאינה זכורה לי. (מהדורת הרב קאפח עוד לא יצאה לאור אז). השיעור היה אפוא מעבדה להשוואת גרסאות בין ההוצאות השונות. ואכן רבו ההבדלים, והוא היה עומד עליהם. לא כל השומעים אהבו גישה מחקרית מדוקדקת זו, העומדת על כל קוצו של יו"ד במהדורה זו או אחרת; אך גם הם ציפו לחלקים אחרים בשיעור.

היה נוהג, כלשונו, "ללמוד את הספר ומן הספר". לאחר קריאת הקטע ופירושו לפי הגרסאות השונות היה משווה את הרעיון לזרמים ודעות שונות בפילוסופיה הכללית בכלל והישראלית בפרט. כל דעה ורעיון הוקראו מן המקור המסומן בשפתו המקורית. הרעיונות היו משתלשלים מהמדרשים ואגדות חז"ל, דרך פרשני המקרא ומשם לקלאסיקה היוונית דרך גדולי ההוגים היהודים בימי הביניים ומשם לפילוסופיה החדשה עד ימינו. ובמקביל, רעיונות דומים בקבלה ובחסידות. ולרוב היה מסיים במרן הרב קוק זצ"ל. פעמים רבות היה מוסיף רעיון משלו, המבוסס על שיטתו המיוחדת "ההיגיון השמעיי".

לא אחת היה מתייחס לשאלות אקטואליות. כשעסקנו לדוגמא ברעיון הגלגול, אחרי שסקר סקירה ארוכה את תולדות הרעיון לתולדותיו בישראל ובעמים, הסיר את משקפיו ודיבר על התגלותן של נשמות קדומות בדורנו. נשמותיהם של 'גדעונים' 'אבנרים' ו'יואבים'. נשמות שלא זכינו להופעתן דורות רבים בגולה ועתה עם שובנו ארצה הן התעוררו מחדש. עלינו לצפות גם לגלגולן של נשמות הנביאים של ישעיהו ירמיהו ויחזקאל. עיניו נצצו ונדמה היה שהנה גלגול נשמות כאלו אולי כבר מתחיל להופיע...

הוא לא פסח על אף דעה, ולו תהיה כפרנית; אם כי לא חסך את שבט בקרתו ממנה. היה מראה את פירכותיה, אם מתוך עצמה ואם מתוך דעות אחרות. בחינת עובד כוכבים המבטל עבודת כוכבים של חבירו; ודרך אגב היה גם מעיר כיצד להתווכח עם אפיקורסים. לדעתו, אין טעם להתעמת עם דעות כאלו עימות ישיר, אלא יש לראות את המכלול ולהקיף בתוכו גם את הדעה הנראית כפרנית לכאורה.

את כולם היה מזכיר בשמותיהם, חוץ מאחד שהיה מכהו רק בכינוי "המנודה מאמסטרדם", כדין מנודה ומוחרם; אך לא נמנע מלהביא את דעתו ולהקריאה מתוך ספרו.

כשהנושא היה עמוק וקשה, השאלות נוקבות והתשובות הרציונליות לא תמיד מניחות את הדעת. היה שומט את משקפיו העבים ועיניו נשואות לחלל החדר, והיה נושא דברים על

שתי רמות של אמונה: יש תשובות רציונליות לשאלות, אולם אלו לא תמיד מספקות. השאלה נשארת שאלה, אלא שיש לה תשובה. אולם יש דרגה גבוהה יותר, שבה אין שאלות כלל. עם שחר, כשכינור מנגן והנשמה שטה לה בעולמות העליונים אז מסתלקות השאלות וכאילו לא היו כלל. האווירה בחדר בשעה כזו הייתה של התרוממות רוח. הוא הרים את כל השומעים לנשום יחד עמו אוויר פסגות. "טעמו וראו כי טוב ה'".

השאלות נובעות מסתירות הקיימות בנפש האדם בין תבונתו הרציונלית המעוגנת בחושים לבין אמונתו הנובעת ממעמקי הנשמה שלו. החוויה הרוחנית מעלה את האדם לספירה אחרת שבה הוא חש את הרוח במלא עוצמתה. במצב נפשי כזה האדם חש בעליל שקרבת ה' לו טוב והשאלות נעלמות.

הוא היה גם חוקר וגם מקובל. ושני אלו חיו בהרמוניה שלמה באישיותו ובהגותו. ובלשון רבו הרב קוק זצ"ל (אורות הקודש א, רנא):

אי אפשר לאדם לחיות לא בשכל לבדו ולא ברגש לבדו, תמיד צריך שיהיה ממוזג את השכל עם הרגש.

ובמקום אחר (שם, כב):

מכל מדע ומכל רגש יהיה נשקף כל הים המדעי וכל התהום הרגשי.

ובעוד מקום (שם, סג):

יצירה זו של התחברות אור רוח הקודש פנימיות התורה עם החכמה של ההכרה האנושית תחדש בעולם נשמות חדשות ותתן צביון חדש רענן ובריא לחיים.

ואכן נשמתו ומשנתו נתנה צביון חדש רענן ובריא לחיינו.

